

Konkurrencestatsbegrebet er nedslidt

Konkurrencestatsbegrebets omfattende tilstedeværelse i den politiske offentlighed har nærmest reduceret det til et skældsord eller honnørord alt efter, hvad det skal bruges til. Det er blevet helt nedslidt som analytisk begreb. I stedet er det reduceret til et normativt begreb. Derfor har det også mistet sit potentiale til forståelse af samfundsudviklingen.

Af Peter Bundesen

Ove K. Pedersen (i det følgende OKP) har med bogen *Konkurrencestaten*^{*)} fra 2011¹⁾ leveret et af de her i landet mest anvendte og diskuterede samfundsfaglige begreber inden for det sidste tiår. Begrebet er ikke blot indgået i den akademiske diskussion, men har også fundet en omfattende anvendelse og betydning i den brede politiske offentlighed. Spørgsmålet om konkurrencestatens betydning har stået centralt i kampen om folkeskole- og gymnasireformen, om ændringer i sociale ydelser og i beskæftigelsespolitikken. Her ser vi faktisk en bekræftelse på OKP's egen tese om, at rammende videnskabelige begreber og forestillinger kan bevæge sig ud af den akademiske verden og blive almindeligt udbredte, hvorved de også bliver med til at angive, hvad der i almindelighed forstås ved fornuftige argumenter.

En begrundelse for konkurrencestatsbegrebets gennemslagskraft kan være, at det på næsten genial vis formår at kombinere forskellige analyser, som normalt udføres forskellige steder og på forskellige niveauer. OKP kombinerer fx udviklingen på verdensmarkedet og i internationale handelsaftaler med, hvad der sker i den danske folkeskoles hverdag. Derfor er hans analyse inspirerende for næsten enhver, der er interesseret i samfundsudviklingen på et eller andet niveau. Bogen er samtidig skrevet i et prægnant sprog, der udfordrer læseren til enten at være enig eller uenig i fremstillingen.

Det, som har manglet i diskussionen af bogen, er imidlertid en nærmere faglig behandling af dens begreber og teser. Der har været en udtalt tendens til, at man blot har overtaget begreber og formuleringer fra bogen, og så brugt dem til ens egne formål uden større respekt for dens samlede fremstilling.

*) Anmeldt af Niels Ploug i *Social Kritik* nr. 128, 2011.

I det følgende vil jeg behandle tre problematikker fra bogen, som jeg ser som centrale. Den første er spørgsmålet om, hvad OKP egentlig forstår ved konkurrencestaten, og hvordan den adskiller sig fra den hidtidige velfærdsstat. Umiddelbart kunne dette virke som et overflødigt spørgsmål. Debatten om begrebet har jo stået på i flere år. Imidlertid er denne forløbet, uden at der er sket nogen nærmere begrebsafklaring. Dernæst vil jeg behandle OKPs forklaring på konkurrencestatens opståen og diskutere, hvor ovebevisende denne egentlig er. Endelig vil jeg diskutere holdbarheden i OKPs antagelse om, at konkurrencestaten er kommet for at blive.

HVAD KARAKTERISERER KONKURRENCESTATEN I FORHOLD TIL VELFÆRDSSTATEN

I dette afsnit vil jeg undersøge, hvad OKP forstår ved konkurrencestaten og hvordan den forholder sig til velfærdsstaten. Mener han, at ændringen betyder, at der er sket et helt afgørende brud med velfærdsstaten eller er der mere tale om nogle forskydninger, således at der alligevel er tale om en vis stabilitet i udviklingen? Og hvis der endnu ikke er et afgørende brud, er der så blot tale om en ændring inden for en velfærdsstatslig ramme?

OKP opererer i bogen med tre statsformer: Nationalstat, velfærdsstat og konkurrencestat. De har historisk afløst hinanden som den dominerende statsform. Her vil jeg fokusere på forholdet mellem velfærdsstat og konkurrencestat.

I Danmark tog udviklingen fra velfærdsstat til konkurrencestat især fart i 1990'erne, men de første spirer til ændringen skete allerede i kølvandet på den økonomiske krise i 1970'erne. OKP kalder derfor perioden her imellem for en mellemtid (Pedersen 2011:13).

OKP angiver fire forhold, hvori konkurrencestaten adskiller sig fra velfærdsstaten:

- Mens velfærdsstaten kompenserede og beskyttede befolkningen og virksomhederne mod konjunkturudviklingen, søger konkurrencestaten at mobilisere befolkningen og virksomhederne til at deltage i den globale konkurrence.
- Mens konkurrencestaten søger at gøre den enkelte ansvarlig for sit eget liv, lægger velfærdsstaten vægt på moralsk dannelse og demokrati.
- Hvor velfærdsstaten søgte at sikre stabilitet, fremmer konkurrencestaten dynamik ved at have indbygget uendelige reformer i måden at organisere staten på.
- Endelig forsøger konkurrencestaten aktivt at påvirke de internationale omgivelser, mens velfærdsstaten mere passivt tilpassede sig disse (Pedersen 2011:12).

Dette kunne umiddelbart tyde på, at udviklingen af konkurrencestaten betyder et mere afgørende opgør med de velfærdsstatslige indretninger. Imidlertid påpeger OKP også gang på gang, at der med konkurrencestatens opkomst ikke er tale om et brud med eller fjernelse af velfærdsstaten, men om gradvise ændringer eller forskydninger, hvor både velfærdsstat og nationalstat fortsat ligger som arkæologiske lag under den fremherskende konkurrencestat. Der er således tale om stabilitet i forandringerne (Pedersen 2011: 2, 59, 71-72, 178, 201, 205).

Man kan derfor antage, at de tre statsformer hos OKP skal ses som idealtyper, der ikke modsvares i den faktiske sociale virkelighed. Idealtypen er nemlig et teoretisk begreb, der dannes ved, at forskeren udvælger og rendyrker bestemte, typiske træk ved virkeligheden, så der fremkommer en meningsfuld, sammenhængende og overskuelig helhed. Idealtypen skal derfor forstås som et metodemæssigt hjælpemiddel i undersøgelse af virkeligheden. Den beskriver nogle centrale karakteristika, men er ikke en helt dækkende beskrivelse af denne (denstoredanske.dk, lokaliseret d. 13.4.2016). Det giver god mening at se OKPs punkttopstillinger af forskelle mellem konkurrencestat og velfærdsstat som en bestræbelse på at fremstille de to statsformer som idealtyper.

Derimod er det vanskeligere at afgøre om OKP mener, at konkurrencestaten begrebsligt også ligger inden for det, som man kan kalde en "velfærdsstatslig ramme" eller om der er tale om en gradvis bevægelse væk herfra til en principiel anderledes statsform.

OKPs redegørelser for forskellen mellem formål, karakter og opgaver i velfærds- og konkurrencestaten indikerer, at han mener, at der er tale om gradvise forskydninger hen imod en principiel anderledes statsform. Jeg skal ikke her behandle alle de nævnte forskelle. Centralt står ændringer i administrativt-politiske processer, som i konkurrencestaten er meget mere udviklingsorienterede. Han nævner også flere gange, at mens velfærdsstaten var orienteret mod sikring af lighed, demokrati og beskyttelse, så er sigtet i konkurrencestaten at udnytte den enkeltes ressourcer fuldt ud (Pedersen 2011: 244, 250, 280). Endelig er der også sket en overgang fra efterspørgselsfremmende politik til strukturpolitik, der skal fremme udbuddet af arbejdskraft. Det betyder samtidig, at den økonomiske politik er gået fra at være makro- til mikroorienteret dvs. rettet mod de enkelte personer (Pedersen 2011:51).

OKP gør også meget ud af at redegøre for de forskellige menneskesyn, som er politisk dominerende i de to statsformer. I velfærdsstaten var det tilstræbte ideal den "eksistentielle personlighed" som selv påtager sig et (med)ansvar for fællesskabet. Dannelsen af denne personlighed skulle primært ske gennem folkeskolen (183). Imidlertid kunne pædagogikken ifølge OKP ikke vække den eksistentielle personlighed (Pedersen 2011:183, 186). Derfor indtrådte i begyndelsen af 1990'erne et skifte til konkurrencestatens menneskesyn. I dette ligger en forestilling om den "opportunistiske person" dvs. en person, der primært handler ud fra sine individuelle interesser og nytte, hvorfor der ikke ses nogen umiddelbar fællesskabsorientering hos personerne. Fællesskabsinteresserne må derfor sikres af statsmagten. Det sker gennem etablering af passende incitamentssystemer. Der ligger således her en ny forestilling om forholdet mellem fællesskab og individualitet. Det er arbejdet, der skal binde individerne sammen til et fællesskab. Staten må etablere incitamentssystemer, der sikrer, at alle udnytter deres arbejdsressourcer. Endvidere bliver det nu skolens opgave at uddanne de unge til fagligt kompetente individer med færdigheder, der gør dem i stand til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet (Pedersen 2011:169-170,190). Det ændrede officielle menneskesyn er udtryk for, at det politiske system har mistet sin tidligere høje tillid til borgernes fællesskabsvilje.

For at tydeliggøre forskellene i den politiske kultur i de tre statsformer opstiller OKP følgende skema:

	Nationalstat ²⁾	Velfærdsstat	Konkurrencestat
Subjekt	Individ	Person (uerstattelig)	Person (egennytte)
Styremiddel	Disciplinering til individualitet	Dannelse til tilværelsesoplysning	Uddannelse til tilskyndelser
Fællesskab	Nation (ved national identitet)	Demokrati (ved deltagelse)	Sammenhængskraft (ved arbejde)
Ret	Frihed (garanteret ved ret)	Lige mulighed (til oplysning)	Lige mulighed (til arbejde)

Kilde: Pedersen 2011:170

Figuren angiver tre tidsafsnit – nationalstaten (1850-1950) velfærdsstaten (1950-1990) og konkurrencestaten (1990-) for udviklingen i den politiske kultur i Danmark. Centralt står forskellene i forestillingerne om sammenhængen mellem individualitet og fællesskab. I den første fase var det centrale at disciplinere individerne til at blive frie nationale statsborgere. I den anden fase kom udvikling af demokrati gennem deltagelse i centrum. Hermed skulle man skabe den samfundsansvarlige personlighed, der har en forestilling om nationen som et samfundøkonomisk fællesskab. I den tredje fase – konkurrencestaten – skal individet tilknyttes samfundsfællesskabet gennem arbejde. Det kræver tilskyndelser, uddannelse og kompetenceudvikling.

Forståelsen af, at der er tale om principielt forskellige statsformer svarer tilsyneladende også til den, der er hos Philip G. Cerny. Han er relevant i denne sammenhæng, idet det er fra ham, at OKP har

hentet konkurrencestatsbegrebet (Pedersen 2011:72). Cerny kalder konkurrencestaten ”et ganske anderledes dyr” end velfærdsstaten (Cerny 1997:259). For ham er det evnen til at isolere bestemte samfundsområder fra markedskonkurrencen inklusiv den internationale, der er karakteristisk for den nationale velfærdsstat. Hermed sker der en decommodificering³⁾ af bestemte samfundsområder. I konkurrencestaten er det anderledes. I stedet for at tage bestemte aktiviteter ud af markedet, så tilstræber man her en øget markedsgørelse eller commodificering. Formålet hermed er at gøre de økonomiske aktiviteter inden for det nationale territorium mere konkurrencedygtige internationalt og transnationalt (Cerny 1997:258-259). Det kunne umiddelbart indikere, at der med konkurrencestaten er tale om en helt ny statsform. Men da han også kalder den en moderne ”velfærdsstat” i bred betydning, bliver man igen usikker på, hvor forskellig Cerny egentlig ser konkurrencestaten.

Det er derfor også muligt at se konkurrencestaten som en modificeret eller fornyet form for velfærdsstat på samme måde, som Giddens taler om en ”social investeringsstat”⁴⁾, hvor sammenhængen til velfærdsstaten – især den nordiske model – er åbenbar. Giddens mener, at der primært er tale om en overgang fra passiv til positiv eller aktiv velfærd, som har væsentlige ressourcemobiliserende elementer, ikke mindst forebyggelses- og revalideringstanken samt en satsen på uddannelse, tilfælles med de nordiske velfærdsstater, således som de har udviklet sig i perioden efter Anden Verdenskrig. Den væsentlige forskel til disse består i en nedprioritering af ”passive” forsørgelsesydelse. Giddens skelner således mellem en klassisk passiv kompensatorisk velfærdsstat og en aktiv velfærdsstat eller den sociale investeringsstat (Giddens 2007:49-51; 122-129).

Lars Bo Kaspersen⁵⁾ forsøger at forene fremstillingen hos Giddens og OKP ved med afsæt i Giddens’ fremstilling at omdøbe den aktive velfærdsstat: ”Derfor betegner vi denne (aktive (min anm.)) velfærdsstat som en konkurrencestat.” (Kaspersen/Nørgaard 2015:114) Han ser således konkurrencestaten som liggende inden for en velfærdsstatslig ramme. Ligeledes ser Jens Erik Kristensen konkurrencestaten som en ny form for velfærdsstat, idet han skriver:

”at konkurrencestaten tilsyneladende er den form, velfærdsstater i dag må antage, hvis de fortsat ønsker at opretholde sig selv som velfærdsstater under de nye globaløkonomiske vilkår.” (Kristensen 2014:168)

Det er imidlertid mere usikkert, om denne forståelse også gælder for OKP. Ganske vist har han problemer med at få etableret tydelige demarkationspæle mellem konkurrence- og velfærdsstaten, selvom der i bogen synes at være en intention om at markere nogle mere principielle forskelle. Fx nævnes der fem punkter, der skulle angive forskellen mellem de to statsformer (s. 284).

Det første er, at der i konkurrencestaten er arbejdspligt (her menes nok selvforsørgelsespligt), når man kan arbejde. Der er også ”arbejdspligt” i velfærdsstaten, selvom den periodevist i Danmark er blevet administreret lempeligt inden for kontanthjælpsområdet. Hvis der er en forskel i selvforsørgelsespligten, er det en gradsforskel.

For det andet: At der i konkurrencestaten skelnes hårdt mellem dem, som er i arbejde, dem som er til rådighed for arbejdsmarkedet, og endelig dem, som hverken er i arbejde eller til rådighed. Denne skelnen er også i velfærdsstaten, men nok ikke så ”hård” som den, der ligger i matchgruppeinddelingen.

For det tredje: I konkurrencestaten træffes der skræddersyede afgørelser med det formål at sikre den enkeltes tilknytning til arbejdsmarkedet. Det var imidlertid også formålet med princippet om skønsbase-rede afgørelser, som lå i 1970’ernes Socialreform (Bundesen 2011:148-151).

For det fjerde: I konkurrencestaten lægges der vægt på forebyggelse frem for kompensation. De to første målsætninger i 1970’ernes Socialreform var netop ”forebyggelse og revalidering” (Bundesen 2011:146).

For det femte bliver den enkelte pålagt ”et eget ansvar” ved selv at skulle forsikre sig, hvis de vil opretholde indkomsten ved sygdom, arbejdsløshed etc. Her er det rigtigt, at trykprincippet i 1970’ernes Socialreform er forsvundet og blevet erstattet af principper om, at offentlige forsørgelsesydelse kun bør sikre, at man kan klare sig igennem eller blot overleve. Hvis man vil sikres derudover, må man selv forsikre sig, enten individuelt eller kollektivt gennem sin fagforening. På dette punkt er der tale om

en væsentlig ændring i forhold til velfærdsstatens principper. Den økonomiske beskyttelse af borgerne er aftaget.

Dette kan hænge sammen med det ovenfor nævnte ændrede politisk dominerende menneskesyn, fra en forestilling om et mere socialt bevidst til et mere egoistisk menneske. I velfærdsstaten vil man mobilisere borgernes ressourcer ved at sikre en opretholdelse af de hidtidige leveforhold, når der opstår sociale problemer. Hermed skulle de berørte undgå en social deroute. Under konkurrencestaten mener man, at ikke-beskæftigede borgers ressourcer bedst mobiliseres, når der er en betydelig indkomstforskel i forhold til de beskæftigede. Dette sammen med en holdningsbearbejdelse skulle øge de ikke-beskæftigedes incitament til at søge beskæftigelse.

Opsamlende kan man derfor konkludere, at fire ud af de fem forskelspunkter, som OKP her nævner, både gælder i velfærdsstaten og konkurrencestaten, også selvom de nok ikke i velfærdsstaten er organiseret i samme grad som i konkurrencestaten. Den mere afgørende forskel mellem de to statsformer ligger i opgivelsen af tryghedsprincippet ved indkomstbortfald og den mere intensive holdningsbearbejdelse. I begge statsformer er der en intention om at mobilisere befolkningens arbejdsressourcer, men mobiliseringsmåderne er forskudt. Hvilket kan forstås ud fra forskydningen i det fremherskende menneskesyn.

Til spørgsmålet om OKP ser en principiel forskel mellem konkurrence- og velfærdsstat, har han efterfølgende differentieret mellem konkurrencestat og konkurrencesamfund som to forskellige statsformer. Han anfører, at hvis vi opgiver konkurrencestaten og indfører konkurrencesamfundet vil vi få et samfund, der kan sammenlignes med USA (Allentoft 2015). Konkurrencestaten ligger altså et sted mellem konkurrencesamfundet og velfærdsstaten. Endvidere har han i en artikel fra 2014 eksplicit fremstillet konkurrencestaten som en videreførelse af velfærdsstaten:

”På mange måder er overgangen til en konkurrencestat en forudsætning for en videreførelse af velfærdsstaten. På mange måder er konkurrencestaten i Danmark også en velfærdsstat, blot med højere effektivitet og større ambitioner end den klassiske velfærdsstat (fx kampen mod eksklusion).” (Pedersen 2014:7)

Ud fra dette er det svært at se, hvor velfærdsstaten ophører og konkurrencestaten tager over. De to synes at ligge inden for samme ramme. I samme retning peger OKPs forsvar for Bjarne Corydons tro på konkurrencestaten som den moderne velfærdsstat. Han har kaldt kritikken af Corydon for reaktionær (Jespersen/Kvorning 2015).

Senest har OKP i et interview i Politiken optrådt som forsvarer for en centralt styret velfærdsstat (ordet konkurrencestat optræder slet ikke i artiklen) og kritiseret fagprofessionerne for at underminere opbakningen til velfærdsmodellen ved angiveligt at sammenblende sær- og fællesskabsinteresser (Jespersen/Højbjerg 2016).

Man kan måske konkludere, at mens den første position, hvor konkurrencestaten ses som en principiel anderledes statsform, nok er mest fremtrædende i bogen, så har forfatteren i den efterfølgende periode bevæget sig mod den anden, hvor konkurrencestaten meget mere ses som liggende inden for en velfærdsstatslig ramme. Om det ene eller andet er tilfældet er ikke uvæsentligt. Hvis OKP mener, at der blot er tale om justeringer af velfærdsstaten, så bidrager konkurrencestatsforståelsen ikke med meget andet end en navneændring. Alle vil nok være enige i, at velfærdsstaten har ændret sig siden dens zenit i førstedelen af 1970'erne.

OKP har med rette sagt, at debatten om konkurrencestaten er løbet af sporet. Hans begrundelse herfor er, at konkurrence i denne er blevet opfattet som noget negativt, mens den for ham er en præmis for ethvert velfungerende samfund (Allentoft 2016). Han er nærmest blevet taget som gidsel af ”dannelsesforkæmperne”⁶⁾ i den pågående diskussion om dannelsens rolle i folkeskoleundervisningen. Det virker som om de har forlæst sig på s. 172 i bogen, hvor OKP skriver:

”at folkeskolen – nu for første gang i sin mere end 160 år lange historie – ikke mere har som primære opgave at danne den enkelte til at være borger eller deltager i et demokrati, men at udvikle den enkelte til ”soldat” i nationernes konkurrence.”

Thomas Rømer skriver ganske vist, at det er uafklaret, hvorvidt OKPs tre statsformer bør forstås som lag eller faser. Hvis der er tale om lag, så kan dannelse måske godt fungere på en eller anden måde, men hvis der er tale om faser, kan den ikke, idet vi så er gået fra velfærdsstat til konkurrencestat. Selvom Rømer også må indrømme, at OKP nogle gange taler om ”arkæologiske lag” beslutter han sig alligevel for, at OKP mener, at der er sket et faseskift, som udelukker dannelseselementer fra det pædagogiske liv (Rømer 2013). At dette er en eksorbitant fejllæsning skulle gerne være fremgået af det foranstående.

Jeg vil til sidst i dette afsnit diskutere hvilke forhold, det er relevant at inddrage, hvis man prøver at lave nogle demarkationspunkter mellem velfærds- og konkurrencestaten. Det vil jeg gøre ud fra spørgsmålet om en samlet offentlig økonomistyring blot er noget, der hører konkurrencestaten til eller om den også er relevant i velfærdsstaten. OKP nævner, at en samlet offentlig økonomistyring blev introduceret fra 1979 for at fjerne systemfejl ved den eksisterende velfærdsstat, idet der hidtil havde manglet kontrol med de offentlige udgifter (Pedersen 2011:210). Økonomistyringen blev efterhånden sikret og et nyt system blev etableret i løbet af 1990’erne. Hermed ser han indførelsen af en samlet offentlig økonomistyring som et led i etableringen af konkurrencestaten. Det betyder også, at Anker Jørgensen regeringerne i 1970’erne bliver set, som de første ansatser til indførelsen af konkurrencestaten (Pedersen 2011:140-141).

Men er det rimeligt nødvendigvis at se denne udvikling af en samlet økonomistyring som et led i en overgang fra velfærds- til konkurrencestat. Er det ikke en overlevelsesforudsætning for enhver statsform af en vis størrelse, at den på langt sigt må sørge for en vis balance mellem sine udgifter og indtægter, og etablere et styringssystem der kan sikre det. Kan indførelsen af en samlet økonomistyring i det offentlige fra slutningen af 1970’erne ikke lige så godt ses som en læringsproces i velfærdsstaten, og hermed som en erkendelse af, at de offentlige udgifter ikke fortsat kunne stige i samme takt som hidtil. Hvorfor man måtte sikre en bedre samlet styring. Er økonomistyring mao ikke en overlevelsesbetingelse for enhver statsform af en vis størrelse?

HVORFOR UDVIKLEDES KONKURRENCESTATEN I DANMARK

Den økonomiske krise i 1970’erne viste, at efterkrigstidens velfærdsstat var ”umulig at finansiere” (Pedersen 2011:13, 22). Det er derfor her, at de største ændringer i nutidens danske politik indtræder: ”1970’erne er således på mange måder den mest afgørende periode i nyere dansk politisk historie. Det er her nutidens politiske projekt grundlægges.” (Pedersen 2011:140-141)

Imidlertid skal vi frem til 1990’erne før konkurrencestaten er helt tydeligt på den politiske dagsorden. Her begyndte nutidens globale orden. I 1993 tiltrådte Clinton som USA’s præsident og indvarslede en ny verdensorden ved at lægge grunden til strategien for en global konkurrence. Her blev de nationale konkurrencestater, inklusiv den danske, etableret. Det er her, at nutidens internationale økonomiske orden blev skabt (Pedersen 2011:14, 41).

OKP skriver, at han i sin forklaring på udviklingen lægger vægt på betydningen af idealer og værdier, normer og holdninger. Ja, han vil påstå, at de udgør grundlaget for al politik og for al politisk forandring. Det er derfor i den politiske kulturs ændringer, at vi finder grundlaget for forandringer i statens opgaver, organisation og ledelse (Pedersen 2011:34). I fremstillingen vil han derfor følge en i-d-i-o-t model, som bygger på fem antagelser:

- Ideer (i) er kilde til forandring.
- Diskurs (d) er forestillinger, der er almindeligt udbredte og anvendte, og som bestemmer, hvad der forstås ved fornuftige argumenter.
- Institutioner (i) er diskurser, der er blevet så selvfølgelige, at de udgør alment udbredte forventninger til, hvordan vi opfører os i bestemte sociale sammenhænge.
- En organisation (o) udgøres af institutioner, der har fået en adresse, en ledelse og et regnskab. Der er mure omkring og ansigter bag.
- Transformation (t) er organisationernes evne til at forandre sig eller skabe ændringer (Pedersen 2011:34-36).

En forandringsproces begynder altså med nogle ideer, som bliver til diskurser, går videre til institutioner og organisering, der gennem sine beslutninger skaber ændringer.

Men hvis vi ser på OKPs beskrivelse af konkurrencestatens fødselshistorie, så er det faktiske ikke ideerne der kommer først, men de to oliekriser i 1970'erne, som efterhånden fik den politiske ledelse til at søge efter andre ideer end de hidtil fremherskende. De nye ideer blev primært hentet fra universiteterne. I dette tilfælde var det især de neoliberale økonomiske ideer og institutionel teori. Hermed bevæger teorier sig fra blot at indgå i akademiske diskussioner til at blive redskaber for politikere og politiske reformmagere. Reformerne er derfor først og fremmest rettet mod den politiske kultur og har især til formål at ændre de idealer, værdier, det menneskesyn og syn på fællesskab, som karakteriserede velfærdsstaten. Da udgangspunktet for fremstillingen er en oplevet krisesituation i 1970'erne, er den ikke så kontroversiel i forhold til den øvrige danske samfundsvidenskab, som han selv forestiller sig (Pedersen 2011:33-34). Han er heller ikke alene om at se reformbestræbelserne som primært en kamp om "hearts and minds".

Som det fremgår af overstående anvender OKP både en intern og en ekstern forklaring på udviklingen af konkurrencestaten i Danmark. Først viste velfærdsstaten sig umulig at finansiere, hvilket fremkaldte en krisebevidsthed. Det andet led var eksternt, nemlig etableringen af en ny international økonomisk orden i 1990'erne, som Danmark kunne indgå i.

Imidlertid får OKP ikke redegjort for, hvad der mere præcist ligger i, at velfærdsstaten ikke kunne finansieres. Det fremstår nærmest som en påstand. Det er rigtigt, at statsgælden voksede kraftigt fra slutningen af 1970'erne pga. øget underskud på den offentlige saldo, men samtidig voksede de offentlige velfærdsudgifters andel af BNI (bruttonationalindkomsten) fortsat helt frem til midten af 1990'erne, omend i et stadigt faldende tempo. 1970'ernes vækst i de offentlige velfærdsudgifter (udgifter til sociale formål, sundhed samt undervisning og forskning) skete på bekostning af udviklingen i privatforbruget (Johansen⁷/Holten 2015:185; Asmussen 2010:472-483).

Velfærdsudgifternes andel af BNI (bruttofaktorindkomst) er heller ikke faldet siden 1990'erne. Efter toppunktet på 46% i 1994 (i 1980 var andelen 42%), har den stagneret. Dog har der igen under finanskrisen været en lille stigning i andelen (Johansen/Holten 2015:185). Derfor kan man lige så godt indtage det synspunkt, at etableringen af en samlet offentlig økonomistyring fra slutningen af 1970'erne også kan ses som en bestræbelse på at sikre velfærdsstatens eksistens fremover. Det er kun under en forudsætning om, at velfærdsstaten nødvendigvis fortsat må vokse forholdsvist, at man kan sige, at den er blevet umulig at finansiere.

Det mener OKP måske også, idet han skriver, at den samfundsansvarlige eksistentielle personlighed ikke kunne lykkes. Hvorfor resultatet blev, at man fra politisk side ændrede forventninger og orienterede sig efter den egoistiske personlighed uden forståelse for fællesskabet. Selv hvis vi antager, at han har ret heri, er det vigtigt at holde fast i, at den eksistentielle personlighed hele tiden kun var et ideal, som ikke er blevet realiseret i den sociale lovgivning og praksis. Velfærdsstaten har aldrig været et tag selv bord. Selv under dens zenit var der både tildelings- og udmålingsregler for de sociale ydelser. Når man læser OKPs fremstilling kan man ind mellem få det indtryk, at der var nærmest fri adgang til ydelserne i velfærdsstaten. Således skriver han:

"Konkurrencestaten er (...) en fortsættelse af velfærdsstatens historie, men i den forstand, at der nu er tale om at forlænge rettighederne med pligter." (Pedersen 2011:201)

Selvom pligterne nok er blevet skærpet siden hen, var der også mange pligter for ydelsesmodtagerne i velfærdsstaten.

Som jeg i det forangående har vist, anvender OKP en kombination af interne og eksterne faktorer til at forklare konkurrencestatens opkomst i Danmark, hvor vægten mest lægges på, at velfærdsstaten ikke kunne finansieres. Imidlertid kan man også lægge vægten på de eksterne faktorer i forklaringen på udviklingen. Dette gælder for Lars Bo Kaspersen, når han forklarer udviklingen til konkurrencestat i Danmark. Han ser velfærdsstatens opkomst som betinget af særlige internationale betingelser i perioden efter den anden verdenskrig, nemlig den kolde krig. Velfærdsstaten havde som

et ydre rationale, at den var det stærkeste bolværk mod kommunismen fra øst.⁸⁾ Derfor blev de nordiske velfærdsstater også indirekte støttet af USA. Men med afslutningen af den kolde krig bortfaldt dette rationale og dermed grundlaget for velfærdsstaten (Kaspersen/Nørgaard 2015:115). Hermed var banen for konkurrencestaten lagt.

Kaspersen mener, at tre store forandringsprocesser for alvor har skabt nye vilkår for den danske stat og det dertil hørende samfund. Det er for det første: Sovjetunionens og kommunismens sammenbrud med efterfølgende intensivning af internationaliseringen (ofte kaldet globalisering). Det konkurrencepres, som globaliseringen skaber, forandrer betingelserne for statens overlevelse, hvorfor dens overlevelsesmulighed fordrer et konstant krav om konkurrenceforbedring.

Den anden er: Europæiseringen i form af et stærkere samarbejde med EU som omdrejningspunkt. Ganske vist driver økonomiske aktører europæiseringen af markedet, men den er igangsat og politisk understøttet af staterne.

Den tredje faktor relaterer til skiftet i ven-fjende-billedet efter 11. september 2001 og den efterfølgende krig mod terror. Den har betydet en ændring i demokratiforståelsen. Krigen og fjendebilledet har medført, at staten er blevet suppleret med et styrket sikkerhedsaspekt (Kaspersen/Nørgaard 2015:97-111).

Kaspersen ser dog ikke helt bort fra interne faktorer i forklaringen på udviklingen til konkurrencestaten. Han anfører også, at velfærdsinstitutionerne i løbet af 1980'erne blev en åbenlys belastning for Danmarks konkurrenceevne og økonomiske overlevelse, hvorfor der måtte iværksættes reformer (Kaspersen/Nørgaard 2015:101). Imidlertid er der her tale om nogle mere forsigtige formuleringer end OKPs mere bombastiske om, at velfærdsstatens udgifter var umulige at finansiere. At der i 1970'erne opstod et offentligt finansieringsproblem er der vist ingen som vil benægte.

Kaspersen ser ikke konkurrencestaten som en endestation for statsformens udvikling, men som et led i en bevægelse hen imod en markedsstat⁹⁾. Han kalder markedsstaten konkurrencestatens vision 2.0. Med dette begreb angiver han, at der vil ske en yderlig styrkelse af markedsaspektet, og at markedsprincipperne i stigende grad også trænger ind i stats- og familiesfærene (Kaspersen/Nørgaard 2015: 114-115).

Cerny giver af gode grunde ikke nogen forklaring på overgangen fra velfærds- til konkurrencestat i Danmark. Imidlertid angiver han en generel forklaring på overgangen ud fra velfærdsstatens indre modsætninger. Han skriver, at den er baseret på et paradoks. På den ene side søger den at frelse markedet fra dets dysfunktionelle tendenser på bestemte områder, men på den anden side indeholder dette redningsforsøg også en potentiel underminering af markedet, idet forsøget består i en decommodificering af de pågældende områder. Resultatet bliver en klodset, rodet og overbelastet stat. I denne sammenhæng havde den internationale krise i 1970'erne og 1980'erne dramatiske konsekvenser for den førte økonomiske politik. Derfor måtte de politiske beslutningstagere gennemgå en fundamental læringsproces, som har ændret de normer, de handler efter, både på kort og langt sigt. Dette har betydet opkomsten af konkurrencestaten med en meget mere målrettet meso- og mikroøkonomisk orienteret politik (Cerny 261-263).

Denne forklaringsfigur svarer pænt overens med OKPs, hvor kernen i forklaringen på overgangen er problemer i velfærdsstatens virkemåder. Forskellen mellem dem er, at mens Cernys er forholdsvis abstrakt i sin forklaring, er OKP anderledes specifik, nemlig at velfærdsstaten var "umulig at finansiere".

Det gælder for både OKP og Cerny, at de i forklaringen på overgangen overpointerer velfærdsstatens indre dysfunktioner. Hvorfor etableringen af konkurrencestaten nærmest kommer til at fremstå som en funktionel nødvendig løsning på disse.

ER KONKURRENCESTATEN KOMMET FOR AT BLIVE

Selvom OKP i bogen skriver, at ingen på nuværende tidspunkt kan overskue konkurrencestatens kapacitet og konsekvenser, så er den "kommet for at blive" (Pedersen 2011:276). Den egentlige taber i

⁸⁾ Se Niels Plougs anmeldelse af OKPs bog "Markedsstaten" i Social Kritik nr. 142, juni 2015.

denne udvikling er den klassiske liberalisme, dvs. den ideologi, som lægger vægt på, at den enkelte bør være fri for mere vilkårlig magtudøvelse fra det offentlige. Hvorfor statens magtudøvelse bør ske på basis af regler, som giver den enkelte mulighed for at forudsige, ”hvornår, hvorfor og hvordan der udøves myndighed på fællesskabets vegne.” (Pedersen 2011:287).

Når man ser på den aktuelle udvikling fem år efter bogens udgivelse, kan man godt komme i tvivl, om konkurrencestaten er kommet for at blive. Det, som vi umiddelbart ser, er øgede krav om, at nationalstaterne beskytter deres befolkninger mod ude fra kommende kræfter. Det være sig mod vandrede befolkningsgrupper og økonomisk konkurrence. Under primærvalgkampen i USA er der rejst et oprør mod transnationale frihandels- og investeringsaftaler samt mod indvandring fra Latinamerika. I EU-landene er der et stigende krav om, at nationalstaterne i højere grad skal beskytte landenes befolkning mod flygtninge og emigranter udefra samt mod vandrede arbejdskraft fra andre EU lande. EU ses af flere som værende i en eksistenskrise, der kun vil øges, hvis UK ved folkeafstemningen i juni beslutter sig for at udtræde af unionen. Alle steder er der et dominerende krav om nationalstatslig beskyttelse mod ude fra kommende trusler, hvilket står i klar modsætning til konkurrencestatens intention om at mobilisere borgerne til at kunne tage del i den internationale konkurrencekamp.

Spørgsmålet om konkurrencestaten er kommet for at blive, vil jeg nærmere diskutere ud fra OKPs angivelse af, at staten med overgangen til konkurrencestaten har fået tre nye opgaver. Den første er at udvikle viden, som gør det muligt at tilpasse sig og påvirke omgivelserne under dynamiske betingelser. Den anden er at effektivisere den offentlige sektor gennem uendelige reformer, der alle indebærer en flydende organisation og et flydende styre. Den tredje nye opgave er at lave skræddersyede afgørelser for at gøre den enkelte borger klar til arbejdsmarkedet. Her tilføjer OKP en fjerde – som ikke er en opgave, men mere en konsekvens – nemlig at der med konkurrencestaten udvikles et todelt samfund, hvor der skelnes mellem dem, der er uden for arbejdsmarkedet (eller kun har en meget svag tilknytning) og dem, som er indenfor (Pedersen 2011:277-278). Hvilket kan være afgørende for, om den opfattes som legitim.

Hvordan er det så gået med at løse disse nye opgaver i konkurrencestaten? Den første var, at udvikle relevant viden under de nye dynamiske betingelser. OKP skriver med rette, at han i bogen har vist, at den samfundsøkonomiske forestilling er blevet ændret, og at der er skabt nye teknologier til udpegning af problemer. Imidlertid har vi også oplevet nogle nye dynamiske betingelser fx befolkningernes reaktioner på flygtninge- og immigrationsstrømme, som konkurrencestats-arkitekterne tilsyneladende ikke har indkalkuleret. Nationalstaterne og tværnationale organisationer står over for problemer, som de tilsyneladende mangler videns- og/eller handlekapacitet til at løse. Det synes meget svært politisk at håndtere problemerne inden for nationale konkurrencestatslige rammer, hvorfor der igen er klare tendenser hen imod en traditionel beskyttende nationalstat.

Til den anden opgave skriver OKP, at vi i bogen har set, hvordan offentlige ledere og medarbejdere styres af incitamenter med det formål at tilpasse den offentlige sektor og gøre den effektiv. Det, OKP ser som et mere etisk problem, er, at der hermed lægges vægt på effektivitet på bekostning af retssikkerhed (Pedersen 2011:277, 287).

Selvom OKP meget overbevisende påviser, at der er sket en betydelig centralisering af den offentlige styring, ikke mindst økonomistyringen, henstår der alligevel en dokumentation for incitamentsstyringens generelle effektivitet. Forestillingen bag denne styreform er, at de, der udfører (agenterne) opgaverne, forfølger deres egne snævre interesser, hvorfor myndigheden, som skal have opgaven udført (principalen), gennem incitamenter og kontrol må motivere agenterne til at følge dennes (principalens) interesser. Disse ”low trust” relationer mellem principal og agent kræver udvikling af et omfattende styrings- og kontrolsystem, som har rejst en diskussion om overstyring, om forholdet mellem ”varme” overfor ”kolde hænder” og om behovet for tillidsreformer i det offentlige.

Kaspersen og Nørgaard mener ligefrem, at der er opstået en ledelseskriser i konkurrencestaten, idet dennes styringsfikserede ledelse støder sammen med de professionsuddannedes værdier og etik. De oplever styringsfikseringen som en krænkelser af faglige og personlige værdier. Denne værdimodsæt-

ning fremmer ikke konkurrencekraften og effektiviteten. Den fremmes derimod af et ledelses- og samarbejdsrum, der bygger på dialog og dømmekraft (Kaspersen/Nørgaard 2015:127-132, 179-183).

Den tredje nye opgave var i øget omfang at stille den enkelte til rådighed for arbejdsmarkedet. OKP viser i bogen, hvordan der er blevet iværksat sådanne tiltag. Spørgsmålet er bare, om det også er lykkedes at skabe et øget arbejdsudbud og hvor mange offentlige ressourcer det kræver at gennemføre en sådan indsats. Som allerede påpeget er de offentlige velfærdsudgifter som andel af BNI ikke faldet i perioden siden midten af 1990'erne. Hvis vi ser mere snævert på de sociale udgifter er billedet det samme (Johansen/Holten 2015:185). Udviklingen i beskæftigelsesfrekvensen blandt de 16-64 årige er i samme periode, efter en stigning i begyndelsen af perioden, nu igen på samme niveau, som ved starten på perioden. I begyndelsen af 1996 var beskæftigelsesfrekvensen godt 73% og ved udgangen af 2015 var den knap 74% (DS: Statistikbanken). Der kan være mange forklaringer på denne udvikling, ikke mindst finanskrisen, som ramte Danmark hårdt. Men tilbage står, at til trods for en oprustet og mere intensiv beskæftigelsesindsats er beskæftigelsesfrekvensen i dag på niveau med den, der var i midten af 1990'erne.

Dette gælder ikke kun for Danmark. Også i tilsvarende lande synes der at være en betydelig gruppe i den erhvervsaktive alder, som ikke deltager på arbejdsmarkedet, og som er vanskelig at få i beskæftigelse, trods en intensiveret indsats. I EU-statistikken opererer man med betegnelsen ”inaktive” for denne gruppe i den erhvervsaktive alder fra 15 til 64 år. Ganske vist er det en noget upræcis afgrænsning, som omfatter alle personer uden for arbejdsstyrken. Kategorien omfatter også skoleelever, studerende, pensionister og hjemmegående, der hverken arbejder eller står til rådighed for arbejdsmarkedet. Deloitte har i samarbejde med Aalborg Universitet lavet en sammenligning af omfanget af inaktive i Danmark, Sverige, Norge, Tyskland, Holland og UK. Undersøgelsen viste, at andelen af ”inaktive” i alle landene var på omkring 20% både i 2005 og 2013. Dog var andelen af ”inaktive” i perioden steget lidt i Danmark, nogenlunde konstant i Norge og UK og faldet lidt i Sverige, Tyskland og Holland (Deloitte 2015:16-18).

Det fjerde forhold, som OKP fremdrog, var konkurrencestatens tilbøjelighed til at udvikle et todelt samfund, som udvikles mellem de, der er indenfor, og de, der er uden for arbejdsmarkedet (eller kun løst knyttet til det). I et sådant samfund kan trygheden forsvinde for begge grupper, hvilket vil betyde et legitimitetsproblem. De, som er uden for, mangler tryghed i forsørgelsen, og de, der er indenfor, må leve med risikoen for at havne udenfor. Det er nok derfor, at Bjarne Corydon mener, at alle på en eller anden måde skal med og have mulighed for at forsørge sig selv, når han taler om konkurrencestaten som den nye velfærdsstat (Schjørring 2015).

Imidlertid har den, som det fremgik af det forangående punkt, ikke rykket afgørende på fordelingen mellem beskæftigede og ikke-beskæftigede. Samtidig øges utrygheden både blandt de, som er uden for arbejdsmarkedet, og de, der er indenfor. En ny undersøgelse fra Tryghedsfonden synes at bekræfte dette, idet den befolkningsandel, som grundlæggende er utryk i hverdagen er steget, og andelen som grundlæggende føler sig trygge er tilsvarende faldet i perioden 2004 til 2013. Også her kan der være mange grunde til denne ændring bl.a. en øget terrorfrygt. Imidlertid viser undersøgelsen også, at det især er blandt de ikke-beskæftigede på overførselsindkomster, at utrygheden er størst (Andersen 2015). Konkurrencestaten skulle skabe en ny form for tryghed, ved at (næsten) alle bliver en del af arbejdsfællesskabet; men når dette ikke sker, bliver dens legitimitet udfordret.

AFSLUTNING

Jeg har nu undersøgt tre problemstillinger, som ligger i OKPs konkurrencestatsbog. Den første var spørgsmålet om, hvad han forstår ved begrebet konkurrencestat. Trods fem års brug og diskussion af begrebet er det forblevet uafklaret. Jeg mener, at OKP bruger det, som en slags idealtipe. Derfor afviser han, at der skulle være etableret en konkurrencestat som en ”ren” statsform. Konkurrencestaten findes i en opblanding med elementer af velfærdsstaten og nationalstaten. Endvidere var spørgsmålet, om konkurrencestaten bør ses som en principiel ny statsform eller som en slags modernisering af velfærdsstaten, og derfor liggende inden for dennes ramme. Her bliver det straks vanskeligere at fælde en klar

dom, om hvad OKP mener. Jeg konkluderede, at han i bogen mest holder til den første opfattelse, men at han efterfølgende stærkt har nærmet sig den anden.

Den anden problemstilling var, hvad OKP ser som årsager til udviklingen fra velfærdsstat til konkurrencestat. Her er forklaringsmodellen anderledes klar. Med oliekriserne i 1970'erne viste det sig, at velfærdsstaten ikke kunne finansieres. Dette betød igangsættelse af nogle politiske reformprocesser, og med etableringen af en ny global orden fra 1990'erne fik den danske stat mulighed for at blive en del af denne. Det, som jeg har anfægtet, er, at påstanden om at velfærdsstaten ikke kunne finansieres mest af alt fremstår som en påstand, der er utilstrækkelig dokumenteret.

Til sidste satte jeg i lyset af den aktuelle internationale situation spørgsmålstejn ved, om det er så sikkert, at konkurrencestaten er kommet for at blive. Grundlaget herfor er, at den ikke afgørende har formået at forskyde forholdet mellem de personer, der er på arbejdsmarkedet, og de som er udenfor. Samtidig skal der også bruges betydelige offentlige ressourcer til at ruste de ikke-beskæftigede til arbejdsmarkedet. Desuden har der været et stigende krav fra befolkningerne til de enkelte nationalstater om, at de skal beskytte dem mod ude fra kommende kræfter, det være sig vandrende arbejdskraft og økonomisk konkurrence. Det står i modsætning til konkurrencestatens mantra om at ruste de enkelte borgere til at kunne tage del i den globale konkurrence. Her er kravet det modsatte nemlig om at blive beskyttet mod den. Dette peger mere på genetablering af en situation, som var gældende før 1990'erne.

Jeg mener også, at selvom konkurrencestatsbegrebet har vist sin slagkraft i den politiske offentlighed, hvor dets mangel på klarhed nærmest er en styrke, er det problematisk at bruge det i en samfundsfaglig sammenhæng, så længe det forbliver så uafklaret, som det faktisk optræder. Det er ikke uden omkostninger, når et fagligt begreb indgår i den politiske offentlighed. Det risikerer at blive udvandet, idet de forskellige aktører bruger begrebet på en måde, som de finder bedst for dem selv. Hvis man har sympati for det, som begrebet rummer, vil man fremhæve de positive betydninger, der kan ligge i begrebet og modsat, hvis man vil fremhæve fænomenets negative sider. Derfor er de begreber, der anvendes i den offentlige debat ofte ret intetsigende. Det gælder også for konkurrencestatsbegrebet, hvor dets omfattende tilstedeværelse i den politiske offentlighed nærmest har reduceret det til et skældsord eller honnørord alt efter, hvad det skal bruges til. Det er blevet helt nedslidt som analytisk begreb. I stedet er det reduceret til et normativt begreb. Derfor har det også mistet sit potentiale til forståelse af samfundsudviklingen.

Peter Bundesen er pensioneret lektor i samfundsvidenskab fra socialrådgiveruddannelsen i Odense.

LITTERATUR:

- Allentoft, Nick (2015) Interview med Ove K. Pedersen, i: *DenOffentlige.dk* d.18.12 (lokaliseret d. 20.4.2016).
- Andersen, Jacob m.fl. (2015) Den lange vej ud af krisen – Tryghedsmåling 2015, *e-pages.dk/trygfonden265* (lokaliseret d. 20.4.2016).
- Asmussen, Balder (2010) Nyt syn på Anker Jørgensens økonomiske politik, i: *Historisk Tidsskrift* hæfte 2 bd. 110, s. 432-493.
- Bundesen, Peter (2011) *Sociale Problemer og Socialpolitik*, Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Cerny, Philip G. (1997) Paradoxes of the Competition State: The Dynamics of Political Globalization, i: *Government and Opposition* nr. 2 vol. 32, s. 251-274.
- Deloitte (2015) *International komparativ analyse – Ydelsessystemer, reformer og indsatser overfor ikke-arbejdsmarkedspare borgere i fem lande*, *docplayer.dk/2737654* (lokaliseret d. 29.4.2016).
- Giddens, Anthony (2007) *Europa i globaliseringens tidsalder*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Jespersen, Per M. & Kvorning, Tobias (2015) Interview med Ove K. Pedersen, i *Politiken* d. 28.11.2015.
- Jespersen, Per M. & Højbjerg, Mette (2016) Interview med Ove K. Pedersen, i *Politiken* d. 30.4.2016.
- Johansen, Hans Chr. & Holten, Birgitte (2015) *Dansk Velfærdshistorie*, Velfærdsstaten i tal - Registre, Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Kaspersen, Lars Bo & Nørgaard, Jan (2015) *Ledelseskriser i Konkurrencestaten*, Hans Reitzels Forlag, København.
- van Kersbergen, Kees & Hemerijck, Anton (2012) To årtier med forandring: Udbudspolitik og den sociale investeringsstats opståen, i: *Politica* nr.3 vol. 4, s. 362-378.
- Kristensen, Jens Erik (2014) Velfærdsprofessionerne i konkurrencestaten, *Professioner under pres* (red. Gitte Sommer Harrits m. fl.) VIA-systeme, Aarhus, s. 165-188.
- Knudsen, Tim (2007) *Fra folkestyre til markedsdemokrati*, Akademisk Forlag, København.
- Lidegaard, Bo (2003) Velfærdsstaten som dansk overlevelsestrategi, i: *13 historier om den danske velfærdsstat* (red. Klaus Petersen) Syddansk Universitetsforlag, Odense, s. 149-157.
- Pedersen, Ove K. (2006) Velfærdsrapporten som tidsbillede, i *Kritik* nr. 179, s. 87-99.
- Pedersen, Ove K. (2011) *Konkurrencestaten*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Pedersen, Ove K. (2014) Velfærdsstaten, og dens udvikling til Konkurrencestat, i: *Klinisk Sygepleje*, nr. 3 28 årg. s. 4-7.
- Rømer, Thomas (2013) *Konkurrencestat og dannelse – en unødvendig umulighed?* *thomasastruproemer.dk* (lokaliseret d. 20.4.2016)
- Schjønning, Esben (2015) Interview med Bjarne Corydon, i: *Råson* nr. 4, s. 68-71.

NOTER:

- OKP anvendte allerede i 2006 begrebet "konkurrencestat". Det skete i en artikel i tidsskriftet Kritik (Pedersen 2006). Året efter brugte Tim Knudsen i bogen *Fra folkestyre til markedsdemokrati* begrebet "social konkurrencestat" med følgende definition: "Sociale konkurrencestater er stater, hvor velorganiserede elitors topstyrede investeringspolitik i international konkurrencekraft bliver fremherskende." (Knudsen 2007:448-449) Her vil jeg begrænse mig til OKPs fremstilling.
- I artiklen fra 2006 bruger OKP i stedet udtrykket "retsdannende stat" for denne fase (Pedersen 2006:89).
- Begrebet stammer oprindelig fra Gøsta Esping-Andersen, og angiver at visser ydelser og produkter gennem statsovertagelse mister eller får reduceret deres karakter som varer på et marked.
- Kees van Kersbergen og Anton Hemerijck har påpeget, at selvom begrebet "social investeringsstat" blev populært gennem Giddens' overvejelser om "den tredje vej" efter årtusindeskiftet, går dets intellektuelle kilder længere tilbage i tid: "Ideen om social investering dukkede op i de tidlige 1990'ere blandt velfærdsforskere og socialpolitiske konsulenter, som var bekymrede over det ensidige fokus på nedskæringer, som syntes at præge omstruktureringen af velfærdsstaten." Her nævner de Gøsta Esping-Andersen som en nøgleperson (van Kersbergen/Hemerijck 2012:362).
- Ganske vist er bogen skrevet sammen med Jan Nørgaard, men da dette kapitel bygger på en bog, som Kaspersen tidligere har skrevet alene, refererer jeg kun til ham (Kaspersen/Nørgaard 2015:97).
- Disse udgøres af en broget skare, der strækker sig fra Peter Kemp, hvis dannelsesideal er verdensborgeren, til en gruppe nærmest nationalkonservative omkring lektor Thomas Rømer. Dog er de forenet i en fælles opfattelse om, folkeskolereformen har betydet, at dannelsen er forsvundet ud af folkeskolen.
- Det er Hans Chr. Johansen, der har lavet statistikken i bogen.
- Bo Lidegaard har tidligere fremsat en noget lignende forklaring. Han ser velfærdsstaten som en dansk overlevelsestrategi, der historisk er blevet drevet frem som et svar på Danmarks vanskelige stilling i verden. Sat på spidsen har den været et udenrigspolitisk instrument (Lidegaard 2003).